

Milan Brezovar

Partizanska zastava v prvem letu narodnoosvobodilne borbe

Vojaško zastavo kot simbol teženj, bojev in ciljev posameznih oblikujočih se plemen, narodov, državnih formacij, družbenih razredov itd., naletimo v daljnji in bližnji preteklosti. Z zastavo na čelu le-ti odhajajo v boj proti svojim sovražnikom, v borbo za njihovo uničenje in za ustvaritev zastavljenih si ciljev. S tem simbolom se oni v zgodovini razvijajo, se bojujejo, umirajo in živijo.

Nastanek jugoslovanske oziroma slovenske vojaške zastave v narodnoosvobodilni borbi 1941—1945 ima svoje korenine v starojugoslovanski državni trobojnici oziroma v slovenski narodni trobojnici: jugoslovanska v podolžnih barvnih pasovih po naslednjem vrstnem redu od zgoraj navzdol: modra, bela in rdeča; slovenska pa: bela, modra in rdeča. V tem je izražena državna in narodna kontinuiteta.

Z nastankom narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije v Jugoslaviji je nastajal tudi simbol tega boja — naša nova zastava.

Vzporedno s tem se je v Sloveniji kot simbol hotenja ljudskih množic rodila in razvijala tudi nova slovenska zastava, seveda v povezanosti z narodnoosvobodilnim gibanjem vseh jugoslovanskih narodov.

Kako je to potekalo?

Že sredi julija 1941, to je v času priprav za oboroženo vstajo, je Poveljstvo slovenskih partizanskih čet poslalo vodilnim organizatorjem in aktivistom osvobodilnega gibanja na terenu tako imenovani Partizanski zakon, ki vsebuje pravila o ustroju, delu in nalogah partizanskih čet. Člen 7 tega zakona govori o zastavi naslednje:

»Z a s t a v a

Partizanski zastavi sta rdeča in slovenska z znaki in emblemi svojih enot z geslom: Za svobodo.«¹

Ta zakon torej dopušča dvoje možnosti: partizanske čete imajo lahko rdečo ali staro slovensko zastavo, vendar z nekimi znaki in emblemi, ki naj bi jih imele posamezne partizanske enote. Znaki in emblemi, ki naj bi jih nosili na zastavah, so v tem členu še nedoločeni in nejasni. Določeno je le geslo »Za svobodo«, ki naj bo pritrjeno na partizansko zastavo. Obe ti zastavi sta partizanski: rdeča na prvem mestu in nato stara slovenska. Rdeča zastava, ta simbol delavskega razreda in njegovega boja, je dobila torej svoje častno mesto tudi v začetnem obdobju narodnoosvobodilne borbe. V njej je zapopadena tudi ljudska revolucija, saj je imela v osvobodilnem boju Komunistična partija Slovenije, ta bojni odred delavskega razreda, vodilno vlogo in je nosila na

¹ Zbornik dokumentov in podatkov 1941, del VI, knjiga 1, (slov. izdaja) str. 28. Izvirnik Partizanskega zakona je v Muzeju NO v Ljubljani.

svojih plečih najtežja začetna njegova bremena. Rdeča zastava je bila hkrati glasnik nečesa novega, lepšega in boljšega v bodočnosti, kakor je bila tudi stara slovenska zastava z novim geslom »Za svobodo« in z novimi znaki in emblemi, ki naj bi jih posamezne partizanske enote zarisale v to zastavo.

Vrhovni štab narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije — zanj je podpisal komandant Vrhovnega štaba Josip Broz-Tito — je 1. oktobra 1941 s posebno odredbo ukazal vsem štabom in komandantom partizanskih odredov na ozemlju Jugoslavije, da poskrbijo za to, da bodo partizani po možnosti povsod enako oblečeni in opremljeni z ustreznimi oznakami na kapah. Peti odstavek člena I se glasi:

»Na ozemlju Slovenije morajo partizani imeti razen zvezde tudi slovensko trobojnico. Trobojnica se postavlja vodoravno pod zvezdo.«

Člen II se glasi:

»Vsi štabi in komandanti partizanskih odredov se morajo čimprej pobri-gati za ustrezne narodne zastave na svojem ozemlju. Na sredi te zastave po vsej širini mora stati peterokraka rdeča zvezda.

Vrhovni štab narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije ima zastavo: na desnem kraju rdečega polja jugoslovanska trobojnica s peterokrako zvezdo v sredini.«²

Kaj nam govorijo člani te odredbe Vrhovnega štaba z dne 1. oktobra 1941?

V takratnem času so bili še nerazčiščeni pogledi na to, kakšna naj bi bila dokončna oblika partizanske zastave posameznih jugoslovanskih narodov in kakšna oblika njihove partizanske obleke, vojaških oznak in pozdrava. Posamezne partizanske enote le-teh so si različno zamišljale, kakšna naj bo njihova zastava, in so jih zato nosile v različnih oblikah. Potrebno jih je bilo poenotiti, bolj jasno opredeliti in jim določiti končno obliko, ki naj potem velja za vse partizanske enote posameznih naših narodov. Potrebe po združenem in enotnem osvobodilnem gibanju vse Jugoslavije so terjale od partizanskih vodstev posameznih jugoslovanskih narodov poenotenje in fiksiranje teh stvari. Zato je moral nastopiti Vrhovni štab in ukazati vsem štabom in komandantom partizanskih odredov Jugoslavije, naj se čimprej pobrigajo v okviru prejetih navodil za ustrezne narodne zastave na svojem ozemlju. Njihova zastava naj bo običajna narodna zastava, sredi katere po vsej širini stoji peterokraka rdeča zvezda. To je prvi akt Vrhovnega štaba narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije, ki je vskladal oglašajoča se protislovja, ki so izvirala iz neenotnih pogledov na obliko partizanske zastave, katera naj simbolično prikazuje vsebino narodnoosvobodilnega boja posameznih narodov Jugoslavije.

Hkrati s tem je Vrhovni štab Jugoslavije tudi odločil, kakšna naj bo njegova lastna zastava: Na desnem kraju rdečega polja nameščena jugoslovanska trobojnica s peterokrako zvezdo v sredini, to je — na rdečem polju nameščen predhodnik sedanje državne zastave Federativne ljudske republike Jugoslavije.

Poveljstvo slovenskih partizanskih čet je kaj kmalu ukrepalo glede na odredbe Vrhovnega štaba. Že 17. oktobra 1941 je objavil Slovenski poročevalec odredbo Poveljstva slovenskih partizanskih čet, s katero je določil obliko partizanske zastave, znaka in pozdrava. Le-ta se glasi:

² »Bilten Vrhovnega štaba narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije« št. 7 in 8 z dne 1. oktobra 1941, Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni borbi jugoslovanskih narodov, del II, str. 80/81.

»O d r e d b a

Poveljstva slovenskih partizanskih čet o zastavi, znaku in pozdravu slovenskih partizanov.

1. Zastava slovenskih partizanov je slovenska trobojnica z antifašistično rdečo peterokrako zvezdo čez vsa tri polja.

2. Znak slovenskih partizanov je slovenska trobojnica v obliki traku (2 cm krat 4 cm) ter na njem antifašistična peterokraka zvezda (s premerom 3 cm) in ki se nosi na pokrivalu.

3. Pozdrav slovenskih partizanov je pest desne roke, dvignjena do spodnjega roba pokrivala.

Poveljstvo slovenskih partizanskih čet³

S to odredbo je dobila partizanska zastava svojo dokončno obliko, točno opredeljeno, enotno za vse enote narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, hkrati pa je bilo začasno rešeno tudi vprašanje enotnega znaka na partizanskih kapah in vojaškega pozdrava v tedanjem obdobju narodnoosvobodilne borbe. S tem je bila partizanska zastava dokončno definirana.

Kako je ta definicija partizanske zastave v praksi prodirala med partizanske enote Slovenije v prvem letu osvobodilnega boja, si bomo ogledali na nekaterih posameznih primerih zastav, ki so se srečno ohranile do današnjih dni, ali o katerih smo utegnili zbrati potrebne podatke te vrste. Posebno bomo premetrili njihovo obliko in nanizali njihove biografske podatke, kolikor jih je bilo le mogoče ugotoviti.

Prva zastava, ki jo je vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja izročilo enoti partizanske vojske, je bil prapor, namenjen Kamniškemu bataljonu. Izvršni odbor Osvobodilne fronte je v septembru leta 1941 sklenil, da mu podeli zastavo v znak posebne pohvale za njene dotedanje boje z nemškimi okupatorji. V imenu vodstva osvobodilnega gibanja sta jo slovesno izročila člana IOOF Boris Kidrič in Edvard Kocbek 26. septembra 1941 Radomeljski četi Kamniškega bataljona pod vrhom Molnika. Četa, ki so jo Nemci 13. septembra 1941 pri Žiču obkolili, se je namreč srečno izvila iz več obročev preko nemško-italijanske okupacijske meje v Ljubljansko pokrajino in se utaborila pod vrhom Molnika.⁴ Prapor sta ji iz Ljubljane ponesla Kidrič in Kocbek s kolesi preko Štepanje vasi, od koder ju je odpeljala na Podmolnik in na kraj, kjer je četa taborila, kurirka Mihaela-Mara Dermastja. Borci so ju pozdravili s »Smrt fašizmu«. Odzdravila sta jim s »Svobodo narodu«. Ob izročitvi prapora sta imela člana IOOF pred postrojeno četo kratka nagovora. Boris Kidrič je tedaj med drugimi bodrilnimi besedami spregovoril tudi naslednje:

»Naj nas ne bo strah, da živimo danes na tem majhnem otočku svobodne zemlje, okrog in okrog obdane s smrtnimi slovenskimi sovražniki, kajti edino s tega otoka bo prišla rešitev. Naj nas ne plašijo bremena današnjih dni, kajti zato, ker ste prvi, nosite največje breme. Toda še nekaj časa in vaše vrste se bodo pomnožile.«

Boris Kidrič jim je tedaj v imenu Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet obljubil pomoč v orožju, posebno v strojnicah.

Politkomisar čete, ki je sprejel prapor, se je zanj v imenu borcev lepo zahvalil.⁵

³ Slovenski poročevalec, leto II, št. 21 od 17. oktobra 1941.

⁴ Dr. Metod Mikuž »Pregled razvoja NOB v Sloveniji«, 1956, str. 136.

⁵ Edvard Kocbek »Tovarišija«, 1949, str. 6.

In nadaljnja usoda naše prve partizanske zastave?

Povezana je z usodo komandirja Radomeljske čete Toneta Blejca, ki jo je potem vzel v varstvo. Spremljala je četo, ko se je v oktobru 1941 vrnila na kamniško področje. Z njo so bili njeni borci tudi na pohodu konec istega meseca, ko je četa dobila poziv, naj se priključi I. štajerskemu bataljonu, ki se je tedaj pripravljaj za tako imenovani Brežiški pohod, in ko je v tej nameri odšla na Golčaj, kjer je čakala na zvezo z bataljonom. Tam je dne 25. oktobra 1941 po izdajstvu četo obkolil in napadel nemški 1. vod 322. bataljona teritorialne obrambe in enota nemške žandarmerije. Napadeni borci so se trdo upirali. Ko je komandir Tone Blejč, vulgo Prinčkov iz Mengša opazil nevarnost, ki je pretila zastavi, jo je shranil na prsih pod srajco. Komandir Tone je bil takrat smrtno ranjen in je padel skupno z drugimi devetimi partizani, medtem ko so sovražniki štiri borce ujeli. Komandirja Toneta Blejca so nato pokopali z zastavo vred.⁶

Prva partizanska zastava je bila ročno izdelana iz lepih svilenih belih, modrih in rdečih trakov. Dolga je bila pol metra in široko 35 cm. Svilene trakove je podarila mama Borisa Kidriča. Sešila jo je spretno z barvnim sukancem iz ozkih trakov Zdravka Kocbekova iz Ljubljane in sicer po dva istobarvna traka skupaj za posamezno barvno polje. Po barvne sukance je odšel v tri različne ljubljanske trgovine dr. Tone Vodnik, da ne bi vzbudili suma, da delajo zastavo.

V sredino zastave je Kocbekova z zlatorumeno prejo uvezla emblem: srp in kladivo.⁷

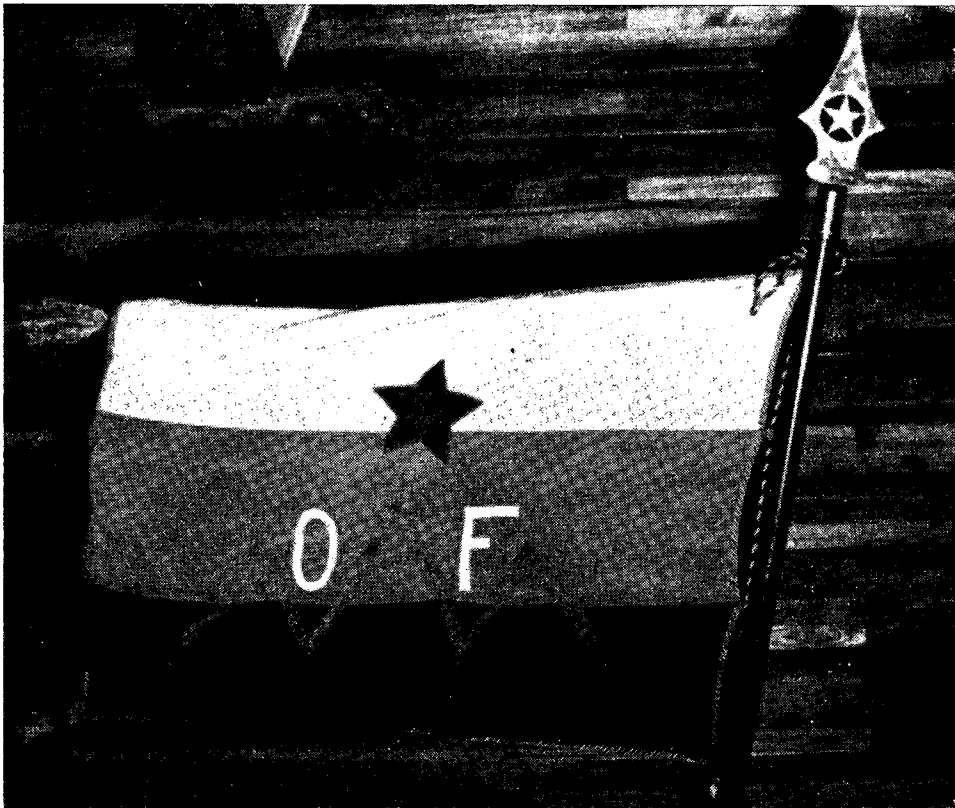
Ta zastava je bila slovenska trobojnica z emblemom Komunistične partije srpom in kladivom. Njena oblika ni bila v skladu s predpisi prve odredbe Poveljstva slovenskih partizanskih čet, izdane sredi julija 1941. Seveda ni mogoče misliti, da bi bila v skladu z njegovo drugo uredbo z dne 17. oktobra istega leta, ker je bila le-ta izdelana in izročena partizanski enoti že v septembru istega leta. V skladu s predpisi prve ni zato, ker ta slovenska trobojnica nima znakov in emblemov svojih enot z geslom: »Za svobodo«. Iz teh razlogov ta prapor upravičeno štejemo lahko za neko vmesno obliko v razvoju slovenske partizanske zastave.

Druga, za osvetljevanje te problematike zelo značilna zastava je tako imenovana vosovska zastava, ki se je skoro v celoti ohranila.

Pobudo za to zastavo sta dala tudi v septembru 1941 krojač Vidrajs Lado in gospodinja Košuta Vera, ki sta takrat stanovala v Ljubljani, Cesta v Rožno dolino št. 36 (sedaj št. 40). Ker se je bivša gledališka igralka Košuta Vera dobro poznala z znanim slovenskim umetnikom in vnetim borcem za svobodo Hinkom Smrekarjem, stanujočim v Šiški v Aleševčevi ulici, se je obrnila nanj z željo, da jim napravi načrt za zastavo, češ da jo nameravajo v imenu ljubljanskih žena podariti borcem narodnoosvobodilne vojske. Hinko Smrekar se je takoj lotil dela. Izdelal je natančen načrt, kakšna naj bo ta zastava, hkrati pa je napravil z lastno roko na pergamentnem papirju posebno posvetilo tej zastavi, ki si ga bomo pozneje podrobneje ogledali.

⁶ Ustni vir dr. Marjana Dermastje-Urbana iz Ljubljane. V juliju 1956 je organizacija Zveze borcev na Golčaju, na kraju, kjer se je odvijal ta boj, odkrila spomenik z imeni padlih borcev. — Ustni vir Ivana Liparja-Iztoka iz Mengša.

⁷ Ustni vir Zdravke Kocbek iz Ljubljane.

Prednja stran vosovske zastave z gornjim originalnim delom njenega droga

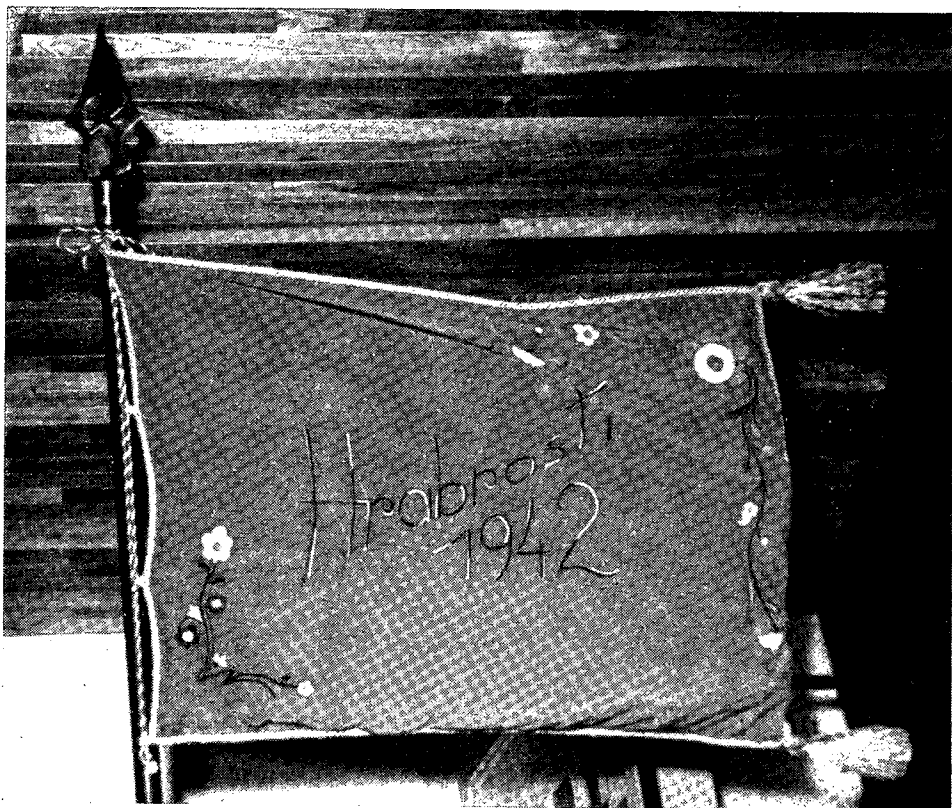
Na osnovi Smrekarjevega načrta so nato izdelali zastavo, leseni drog v dveh delih in okovje: gornje s puščico, spajalni obroč v sredini in štirje posebni lesni vijaki za pritrditev zastave k drogu.

Zastavo so izdelali v Vidrajsovem stanovanju njegova žena Olga in Košuta Vera. Vidrajsova je odšla po blago v manufakturno trgovino Franca Novaka na bivšem Kongresnem trgu. Ko se je trgovec Novak iz prikazanega načrta seznanil s tem, da je blago namenjeno za slovensko revolucionarno zastavo, ji je vso raznobarvno svilo podaril. Zlate in svilene niti za vezenje in všivanje je kupila v trgovini z ročnimi deli Drenik tudi na bivšem Kongresnem trgu.

Leseni drog je v dveh delih iz hrastovine ostružil mizar Toplikar Franc iz Ljubljane, Cesta v Rožno dolino št. 36. Ta je padel v novembru 1943 kot borec narodnoosvobodilne vojske v spopadu z Nemci na Ilovi gori.⁸

Kromirano okovje je izdelal borbeni rodoljub in vneti pristaš Osvobodilne fronte mehanik Medvešček Rudi, ki je imel svojo trgovsko poslovalnico »Krom-Kovina« v Ljubljani, na bivši Tyrševi cesti št. 34-36, obrtno delavnico pa v Medvedovi ulici št. 4. Le-ta je financiral tudi izdelovanje vojaških nožev in orožja za narodnoosvobodilno gibanje v obrtnem podjetju »Hribernik Fric«.

⁸ Ustni vir Vidrajša Lada in Olge, Ljubljana, Cesta v Rožno dolino št. 26.

Nasprotna stran vosovske zastave z napisom »Hrabrosti — 1942« in z okraski v obliki rože, ki spominjajo na izraziti slog Hinka Smrekarja

Ko so mu dali v izdelavo okovje za zastavin drog, je spregovoril naslednje besede: »Naredil ga bom tako, da kovino ne boste mogli uporabiti v nikake druge namene.« V konico droga v obliki puščice je namreč izrezal petokrako zvezdo. 14,6 cm dolgi kromirani obroč je spajal oba dela lesenega droga.

Tudi Rudi Medvešek je omahnil kot žrtev fašističnega nasilja. Nek nič-vrednež ga je izdal. Italijanski okupatorji so ga prijeli, ga mučili in končno 28. avgusta 1942 ustrelili kot talca v Gramozni jami.⁹

Proti koncu decembra 1941 so vsi prizadeti dovršili vosovsko zastavo, hkrati z drogom, okovjem in posvetilom. Na Silvestrov večer, 31. decembra 1941, so se pri Vidrajsovih zbrali nekateri njihovi prijatelji in aktivisti Osvobodilne fronte: Krese Polde, pokojni Mavrič Tone (padel v NOV leta 1944 nekje na Primorskem), Žontar Franc, pokojni Šeštar Franc (padel v NOV v novembru 1943 na Veliki gori nad Ribnico), Vreček Janez, Mavrič Edo in drugi. Ob polnoči jih je Lado Vidrajs presenetil z novo zastavo. Medtem ko so za kratko dobo ugasnili luči, jo je prinesel iz sosednje sobe. Ob njihovem ponovnem prižigu je pred njimi zablestela krasna zastava, ko jo je Vidrajs odvil in obesil

⁹ Ustni vir Eda Medveška, Ljubljana, Galetova 36.

na zid. Ob tej priložnosti so zapeli himno »Hej Slovani«. Nato so v presledkih prepevali druge udarne narodne pesmi do šestih zjutraj 1. januarja 1942, ko je bilo konec okupatorjeve policijske ure in ko so se manifestanti svoje vrste razšli na svoje domove.¹⁰

Vosovska zastava je ostala pri Vidrajsovih do aprila 1942. Shranjeno in skrito pred sovražniki so imeli v podbojih sobnih vrat.¹⁰

Med tem je imelo v februarju 1942 pri Vidrajsovih pet članov VOS (Varnostna obveščevalna služba) sestanek. Udeležili so se ga med drugimi pokojni Franc Šuštar-Crni, narodni heroj Edo Brajnik-Štefan, Hrast Silvo-Džidži in Majda Peruzzi-Urška.

Ob tej priložnosti jim je Vidrajs pokazal varovano bojno zastavo in jim obrazložil želje žena, da bi jo podarile kaki enoti narodnoosvobodilne vojske. Ker so drzni protiokupatorski podvigi VOS v tedanjem času že močno zasloveli med ljubljanskim prebivalstvom, ki jih je spremljalo z navdušenjem in priznanjem, so sklenili, da to zastavo v imenu ljubljanskih žena in v soglasju s posvetilom umetnika Hinka Smrekarja podarijo narodnoosvobodilni vojaški formaciji VOS.¹⁰

Ko so italijanski okupatorji v februarju 1942 začeli z blokadami, racijami in odgoni v italijanska koncentracijska taborišča, so začeli misliti, kako spraviti zastavo na varnejše mesto. Zato jo je po dogovoru z nekimi člani varnostne obveščevalne službe Vidrajsova žena Olga odnesla h krojaču Mavriču Ediju v Študentovsko ulico št. 13, da jo nato on odpremi na varno.¹⁰

Prav v tistem času, ko je bila vosovska zastava pri Mavričevih, so Italijani pri njih izvedli hišno preiskavo. Tedaj je zastavo rešila Mavričeva teta, ki si jo je ovila okrog života in se preko nje oblekla.¹⁰ Od tam jo je nato odnesla članica VOS Majda Peruzzi-Urška v Narodni muzej, kjer je bilo v posebnem prirejenem bunkerju glavno skladišče VOS. Tam je ostala do osvoboditve sku-

Detajl — kromirani obroč, ki je spajal oba dela lesenega droga za vosovsko zastavo. Zgoraj na spodnjem delu droga je bilo med okupacijo shranjeno v tulec zvito Smrekarjevo posvetilo

¹⁰ Ustni vir Vidrajisa Lada in Olge, Ljubljana, Cesta v Rožno dolino št. 26.

paj z originalnim razstavljenim drogom, v katerem je bilo nameščeno v tulec in zvito Smrekarjevo posvetilo.¹¹

Po osvoboditvi je bila v stavbi Državnega sekretariata za notranje zadeve LR Slovenije v Ljubljani. Ohranila se je v celoti, razen spodnjega dela droga z originalnim posvetilom, ki je nepojasnjeno kam izginil. Od tam so jo ob prireditvi muzejske občasne razstave »Ljubljana v narodnoosvobodilni borbi« 10. oktobra 1952 odstopili Muzeju NO. Trenutno je razstavljena na muzejski stalni razstavi v sobi, posvečeni spominu slovenskih narodnih herojev.

Zunanji izgled vosovske zastave je naslednji:

Izdelana je iz svilenega raznobarvnega blaga. Dolga je 85 cm in široka 65 cm. Sestavljena je iz dveh delov: iz prednje strani in iz njej nasprotne strani. Če si jo predstavljamo, da je pritrjena s trakovi v narodnih barvah preko posebnih lesnih vijakov na drog, je njena leva stran sprednja stran. Le-ta je kot osnova slovenska trobojnica z belim, modrim in rdečim poljem. Po vsej dolžini rdečega polja je z zlatosrebrno (verjetno je bila nekoč bolj izrazita zlata barva iz bronze, ki je po preteku let oksidirala in tako izgubila svoje prvotno lice) prejo oziroma nitjo simbol Osvobodilne fronte Triglav — trije ostrokotasti vrhovi. Na obeh straneh najvišjega vrha sta všiti veliki črki OF. Na delu belega in modrega polja nad najvišjim triglavskim vrhom je uvezena obrobljena rdeča peterokraka zvezda.

Nasprotna stran zastave ima za osnovo živo rdečo barvo. Na njej je všit s plavo in belo svileno nitjo s pisanimi črkami »Hrabrosti« in letnica »1942«. Z desnega gornjega kota se razprostirajo okraski v obliki rož skoro po vsej širini in po polovici dolžine zastave, medtem ko je uvezen v spodnjem levem kotu okrasek v obliki rože le do sredine njene širine.

Vsi štirje skrajni robovi po dolžini in širini zastave so obšiti z zlatosvilnimi pletenimi traki, na katerih obeh spodnjih koncih sta pritrjena zlatorumena svilena cofa.

Ornamenti na zastavi spominjajo na izraziti slog slikarja Hinka Smrekarja.

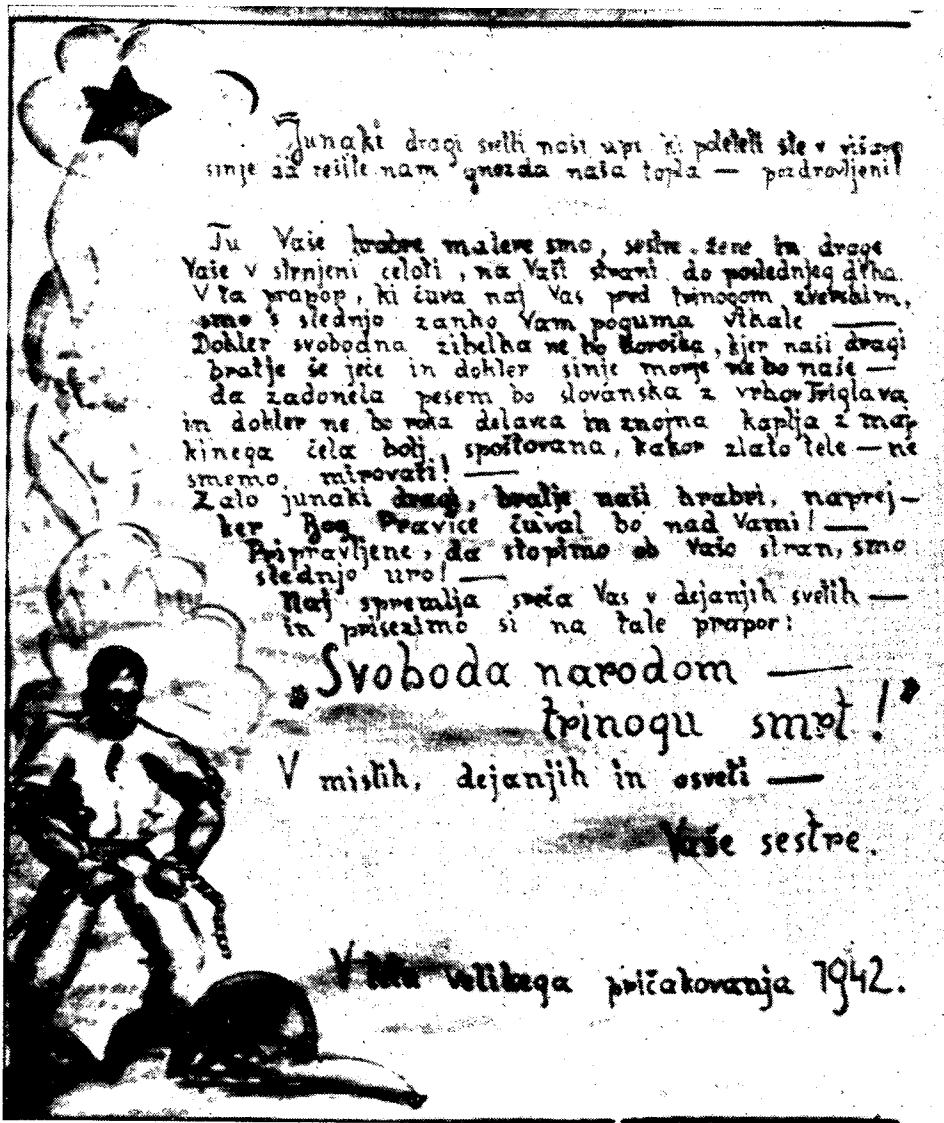
Poglejmo si sedaj поблиže še Smrekarjevo posvetilo vosovski zastavi, ki ga Muzej narodne osvoboditve v originalu sicer ne hrani (original je bil ves čas okupacije in še kratek čas po osvoboditvi shranjen v prostorčku, vsvedranem v gornji del spodnjega konca droga, katerega vhod je skrival kromirani obroč, ki je spajal oba dela lesenega droga), pač pa ima samo njegovo fotografijo.

Ker se original ni ohranil in ker nam ohranjeni fotografski posnetek registrira lahko samo relativno širino in dolžino posvetila, se moramo osloniti na spomin posameznikov, ki so nekoč na lastne oči videli ta original. Po mišljenju le-teh je morala biti širina posvetila približno 25 cm, ustrezajoča dolžina pa približno 30 cm. Tekst posvetila je bil pisan na pergamentnem papirju s črnim tušem, medtem ko je bila skica ob levem robu s črnim in verjetno tudi rdečim tušem ali barvo. Tako vsaj si je mogoče razlagati nekatere ne tako izrazite črne poteze na črnobeli fotografiji. Poleg tega si je tudi težko predstavljati črno peterokrako zvezdo na originalu. Ob levem robu namreč skica simbolično prikazuje razkoračenega moža, ki trga raz sebe železne verige in okove, visoko nad njim pa se razprostira peterokraka zvezda.

Tekst Smrekarjevega posvetila vosovski zastavi se glasi:

»Junaki dragi naši upi, ki poleteli ste v višave sinje, da rešite nam
gnezda naša topla — pozdravljeni!

¹¹ Ustni vir narodnega heroja Stadlerja Franca-Pepeta iz Ljubljane.

Fotografija originalnega posvetila, ki ga je za vosovsko zastavo izdelal po obliki in vsebini slovenski umetnik in borec Hinko Smrekar v oktobru ali novembru 1941

Tu Vaše hrabre matere smo, sestre, žene in drage Vaše v strnjeni celoti, na Vaši strani, do poslednjega diha. V ta prapor, ki čuva naj Vas pred trinogom zverskim, smo s slednjo zanko Vam póguma vtakale — Dokler svobodna zibelka ne bo Koroška, kjer naši dragi bratje še ječe in dokler sinje morje ne bo naše — da zadonela pesem bo slovanska z vrhov Triglava in dokler ne bo roka delavca in znojna kaplja z majkinega čela bolj spoštovana kakor zlato tele — ne smemo mirovati! —

Zato junaki dragi, bratje naši hrabri, naprej — ker Bog Pravice
čeval bo nad Vami! —

Pripravljene, da stopimo na Vašo stran, smo slednjo uro! —

Naj spremlja sreča Vas v dejanjih svetih — in prisezimo si na tale
prapor:

»Svoboda narodom —
trinogu smrt!«

V mislih, dejanjih in osveti —

Vaše sestre.

V letu velikega pričakovanja 1942.«

Vosovska zastava, zlasti še njeno posvetilo, nam dokazujeta, da je pre-
vladoval v ljudeh takrat močan optimizem glede na zmago in na konec vojne,
saj na kraju za klenimi in vzpodbujajočimi besedami v posvetilu stoji značilen
stavek: »V letu velikega pričakovanja 1942«. Iz tega moremo sklepati, da je
bilo ljubljansko prebivalstvo prepričano, da bo to predstoječe leto odločilo izid
druge svetovne vojne. Kakšen pa bo ta izid, prepričevalno govori vse izbrano
besedilo v Smrekarjevem posvetilu vosovski zastavi, zlasti še naslednji del
teksta: »Dokler svobodna zibelka ne bo Koroška... dokler sinje morje ne bo
naše... da zadonela pesem bo z vrha Triglava... dokler ne bo roka delavca
in znojna kaplja z majkinega čela bolj spoštovana kot zlato tele — ne smemo
mirovati!...«

In kaj nam govori vosovska zastava glede na razvoj naše partizanske
zastave? Kako jo opredeliti?

Vosovska zastava je kombinacija dveh zastav: slovenske trobojnice in
rdeče zastave, ter je prav zaradi tega tem bolj značilna in edinstven primer
takšne zastave, ki se nam je ohranil. V tej zastavi se odraža narodnoosvobodi-
lilni boj v dveh smereh: za nacionalno in socialno osvoboditev.

Ne vemo, ali je Hinko Smrekar vedel za partizanski zakon o partizanski
zastavi iz srede julija 1941, kateri odloča, da sta partizanski zastavi rdeča in
slovenska z znaki in emblemi svojih enot z geslom »Za svobodo«, ali ne. Morda
se je pri izdelavi načrta za to zastavo orientiral prav s to uredbo in ne z uredbo
od 17. oktobra 1941. K istemu sklepu vodi tudi to, da je Smrekar prejel v izde-
lavo načrt za zastavo že pred 17. oktobrom 1941. Ni li vedel za nobeno teh
odredb?

Svoji orientaciji je nedvomno pridal Smrekar kos svoje ustvarjalnosti. Rde-
čemu delu vosovske zastave je pridal napis »Hrabrosti« in letnico »1942« kakor
tudi njemu priljubljene in zanj tako značilne motive — okraske v obliki rož v
pestrih kombinacijah. Drugemu delu vosovske zastave, slovenski trobojnici
je pridal simbol Osvobodilne fronte: tri ostrokotaste vrhove Triglava, na
obeh straneh njegovega najvišjega vrha pa inicialki Osvobodilne fronte OF.
Nad najvišji triglavski vrh je namestil protifašistični znak — rdečo petero-
krako zvezdo.

Vosovsko zastavo, ta simbol osvobodilnega boja slovenskega naroda na
kraju leta 1941, tudi lahko štejejo kot neko posebno in značilno vmesno obliko
v razvoju naše partizanske zastave.

Tretja zastava, ki je značilna za osvetljevanje razvoja partizanske zastave
v prvem letu narodnoosvobodilne borbe, je zastava Prvega proletarskega udar-
nega bataljona Toneta Tomšiča, ki se je v začetku junija 1942 v spomin na
umorjenega organizacijskega sekretarja CK Komunistične partije Slovenije

preosnoval iz 5. bataljona Notranjskega odreda. Le-ta je 5. maja 1942 zaplenil svileno rdečo blago za zastavo v neki trgovini na Igu. Ko se je bataljon preosnoval in preimenoval v Prvi proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča, je dobil od namestnika komandanta Glavnega štaba Slovenije dr. Aleša Beblerja dovoljenje, da sme nositi rdečo zastavo. Izdelala jo je v prvih dneh junija 1942 aktivistka OF šivilja Ganoni Slavka iz Zapotoka pod Kureščkom. Razvili so jo slovesno pred postrojenim bataljonom v Zapotoku. Pri tej slovesnosti so prisegli pred to zastavo prvi slovenski borci-proletarci. Le-to so takoj nato nosili na pohodu Zapotok, mimo Turjaka, Dobropolje, Krka, Muljava pri Stični, kamor so hiteli na pomoč partizanski skupini narodnega heroja Franca Rozmana-Staneta, ki je vodila težke boje z italijanskimi okupatorji. Ta zastava je spremljala borce Prvega proletarskega bataljona povsod na njihovih pohodih in bojih do formalne ustanovitve Prve proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča 16. julija 1942 v kočevski vasi Cesti, ko je postala zastava te brigade. Brigadna zastava je bila razvita in razobešena v njihovem taborišču ponoči in podnevi. Pod to zastavo so se borili borci Tomšičeve brigade tudi potem, ko se je na pritisk Kominterne le-ta preimenovala 11. avgusta 1942 v Prvo slovensko narodnoosvobodilno brigado Toneta Tomšiča,¹² čeprav je po svojem proletarskem sestavu, po predanosti Partiji in po svoji proletarski borbenosti ostala do končne osvoboditve po svojem bistvu proletarska.¹²

Skupno s to zastavo so se tomšičevci trdo borili in uničevali živo silo okupatorjeve vojske na slovenskih tleh do 12. maja 1943, ko so jo brigadi po nesrečnem naključju na področju Ajdovca zaplenili italijanski oddelki »Isonzo«.¹³

Ta zastava je imela naslednjo obliko: Bila je živo rdeče barve in iz svilenega blaga. Dolga je bila 1.5 m in široka 75 cm. Bila je sorazmerno majhna in prilagojena dolgim pohodom in bojem. Če si predstavljamo zastavo na drogu, je imela v gornjem kotu prišit emblemi: srp in kladivo. Prav tako je bil ta emblemi prišit na nasprotni strani zastave.

Če to zastavo motrimo skozi prizmo razvoja partizanske zastave, moramo ugotoviti, da je le-ta tipično proletarska zastava, oznanjevalka proletarske revolucije in da je dobila svoje določeno mesto tudi v narodnoosvobodilnem boju. To zastavo so terjali borci Tomšičevega bataljona in nato Tomšičeve brigade, ki so ju sestavljali v glavnem delavci-proletarci, ki so se borili za nacionalno in socialno osvoboditev svojega naroda.

Ta zastava ima med partizanskimi zastavami svoje določeno mesto in zgovorno označuje specifični razvoj narodnoosvobodilne borbe in naše ljudske revolucije. Ona je odraz našega boja in težnj slovenskih ljudskih množic. Povezana pa je z uredbo o partizanski zastavi iz srede julija 1941, ki je dala narodnoosvobodilni vojski možnost, da si izbere ali rdečo ali slovensko zastavo z znaki in emblemi svojih enot. Po njej sta obe enakovredni zastavi narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije. Ta zastava pa je bila tudi edina take vrste med vsemi enotami NOV in POS, če izvzamemo rdečo zastavico z emblemom srpa in kladiva, izdelano v juliju 1942 v Ambrusu v Suhi krajini, ki jo je odobrili takratni komandant Glavnega štaba Slovenije Franc Leskošek-Luka, da jo je lahko nosil pritrjeno na svojem motorju komandant Tomšičevega bataljona Stane Semič-Daki, in če izvzamemo umetno izdelano dragoceno

¹² Zbornik, del VI, knjiga 3 (slovenska izdaja), stran 284. Ustni vir narodnega heroja Staneta Semiča-Dakija, Ljubljana.

¹³ Italijanski arhiv v Muzeju narodne osvoboditve in izjava narodnega heroja Staneta Semiča-Dakija, Ljubljana.

zastavo, ki so jo Ljubljanci hoteli podariti Prvemu proletarskemu udarnemu bataljonu Toneta Tomšiča in ki so jo zaplenili sardinski grenadirji v začetku roške ofenzive, tako da je tomšičevci niso imeli priložnosti niti videti.¹⁴

Toda ob pojavih takšnih zastav, ki smo jih do sedaj obravnavali in ki predstavljajo bolj ali manj razvojne oblike naše partizanske zastave v obdobju NOB in ljudske revolucije, nastopajo vedno pogostejši primeri končne oblike naše partizanske zastave, definirane 17. oktobra 1941 v odredbi Poveljstva slovenskih partizanskih čet na osnovi odloka Vrhovnega štaba narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije od 1. oktobra istega leta in katera še danes uradno predstavlja slovensko narodno zastavo: slovenska trobojnica s peterokrako rdečo zvezdo preko vseh treh polj.

Že v septembru 1941 so imele vse čete Krimskega bataljona svoje zastave: Šolska četa v šolskem taborišču v Zali, Robska, Preserska, Loška, Borovniška in Ribniška četa. Predelovali so jih sami borci pri kmečkih šiviljah iz staro-jugoslovanskih državnih v slovenske zastave, na katere so všivali v sredino zastave rdečo peterokrako zvezdo. Zastave so četam slovesno izročali po dogovoru poveljstev čet terenski forumi Osvobodilne fronte. Ob teh slovesnostih so partizani prisegali narodnoosvobodilnemu gibanju.¹⁴

Partizansko taborišče na Kožljeku je v decembru 1941 imelo tako zastavo, izdelano iz občinske zastave Begunje pri Cerknici. Le-ta je v začetku januarja 1942 postala zastava bataljona Ljube Šercerja. Ko se je kmalu nato iz raznih partizanskih skupin osnoval na Kočevskem Kočevski bataljon, je le-ta postala zastava tega bataljona.¹⁴

Slovenske trobojnice z rdečo zvezdo so kaj kmalu popolnoma prevladovali v enotah NOV in PO Slovenije ter postale edine njihove zastave.

Temu ustaljenemu simbolu narodno osvobodilnega boja in ljudska revolucije je književnik Tone Seliškar napravil lep slavospev s pesmijo »Naša nova zastava«, ki jo je uglasbil skladatelj Karel Pahor najprej za en glas, pozneje pa za štiri glasove.¹⁵

Druga kitica idejno izboljšanega teksta pesmi Toneta Seliškarja se glasi:

II. »Glejte, bratje, nov prapor vihrati,
trije traki rasto iz krvi,
nihče več nas ne more zrahljati,
rdeča zvezda pokriva vse tri!

Refren: Planine . . .¹⁶

Slovenska trobojnica z rdečo zvezdo, ki se razprostira čez vse tri barvna polja, ta simbol narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije, je ostala še danes v veljavi in je po svojem bistvu uzakonjena v naši ustavi dne 16. januarja 1947.

¹⁴ Ustni vir narodnega heroja Staneta Semiča-Dakija, Ljubljana.

¹⁵ Brošura »Naša pesem«, zbirka 40 partizanskih pesmi v izdaji »Knjižnica GŠ Slovenije«, št. 8, 1944.

¹⁶ »Partizanska pesem«, zbirka 40 partizanskih pesmi v izdaji Propagandnega oddelka GŠ NOV in POS, februar 1945.

Партизанское знамя в первый год народноосвободительной борьбы

Резюме

С возникновением и развитием народноосвободительной борьбы и народной революции в Югославии возникло и наше новое знамя, развивавшееся в условиях борьбы. Первую дефиницию словенского партизанского знамени дало Командование словенских партизанских отрядов в Партизанском законе среди июля 1941 г. во время подготовки вооруженного восстания: в качестве партизанского знамени могут служить красное и словенское национальное со значками и эмблемами военных единиц и с лозунгом „за свободу“. Так как в разных краях Югославии стали появляться разные флаги, то Верховный штаб издал 1 октября 1941 г. постановление, говорящее: Партизанским знаменем является соответствующее национальное знамя, во всю ширину которого должна находиться пятиконечная красная звезда. Вследствие этого решения Командование словенских партизанских отрядов уже 17 октября 1941 г. постановило, что знаменем словенских партизан является словенское трехцветное знамя с красной антифашистской звездой через все три поля. Таким образом было оформлено это знамя, являющееся по существу и до сих пор словенским национальным знаменем, узаконенным в словенской конституции от 16 января 1947 года. Параллельно с теоретическим развитием нашего знамени в статье подвергнуты анализу все три образца знамен, которые характерны для этого развития в первый год народноосвободительной борьбы.

